

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-2-5>

О. М. Скнар

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7883-680X> – О. М. Скнар

✉ oksanasknar1@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДІ СХОДУ І ЗАХОДУ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Показано, що повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, спричинила активні міграційні процеси українців, що підсилило необхідність неупередженого наукового розгляду давно назрілого питання особливостей культурної ідентифікації молоді Сходу і Заходу країни. В статті коротко представлено етапи дослідження, статистичні методи обробки отриманих первинних даних та окремі результати емпіричного дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації сучасної української студентської та учнівської молоді. Визначено типи культурної ідентифікації студентської й учнівської молоді України, представлені в різних регіонах. Встановлено наявність позитивно-прихильного, відчужено-знецінюючого, амбівалентного типів культурної ідентифікації молоді у східному регіоні та позитивно-прихильного, відчужено-проєвропейського, емоційно-приєднаного (включеного) – у західному. З'ясовано, що емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями є визначальним чинником та найінформативнішим компонентом у структурі семантичного простору культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді східного і західного регіонів. Виявлено наявність позитивно-прихильного типу культурної ідентифікації молоді і у східному, і у західному регіонах України. Встановлено, що відчужений тип культурної ідентифікації також представлений в обох регіонах, проте він має різні вектори: проєвропейський на заході та антиукраїнський на сході. Наявність амбівалентного типу культурної ідентифікації молоді сходу засвідчує наявність проблемної, але водночас і перспективної для трансформування сфери, на яку можуть бути спрямовані заходи освітньої політики задля її оптимізації. Перспективними видаються подальші розвідки науковців у напрямку пошуку спільних, ціннісних, об'єднавчих ідей для представників різних регіонів та шляхів і засобів єднання українців у політичну націю, зберігаючи при цьому регіональну етнокультурну унікальність і своєрідність.

Ключові слова: культурна ідентифікація, молодь, регіональні особливості.

О. М. Скнар

Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

REGIONAL PECULIARITIES OF EAST AND WEST YOUTH CULTURAL IDENTIFICATION: THE RESULTS OF EMPHIRICAL RESEARCH

It is shown that the full-scale war unleashed by Russia against Ukraine has led to active migration processes of Ukrainians, which has reinforced the need for an impartial scientific consideration of the long-overdue issue of the peculiarities of cultural identification of young people in the East and West of the country. The article briefly presents the stages of the research, statistical methods of processing the primary data and some results of the empirical study of regional peculiarities of cultural identification of modern Ukrainian students and pupils. The types of cultural identification of Ukrainian students and pupils, represented in different regions, are identified. The presence of positive-attached, alienated-devaluating, ambivalent types of cultural identification of youth in the eastern region and positive-attached, alienated-pro-European, emotionally attached (included) – in the western region is established. It has been found that the emotional and value

experience of connection with cultural traditions is a determining factor and the most informative component in the structure of the semantic space of cultural identification of pupils and students in the eastern and western regions. The presence of a positive-attachment type of cultural identification of young people in both the eastern and western regions of Ukraine is revealed. It has been established that the alienated type of cultural identification is also represented in both regions, but it has different vectors: pro-European in the West and anti-Ukrainian in the East. The presence of an ambivalent type of cultural identification among young people in the east indicates the existence of a problematic, but at the same time promising area for transformation, which can be targeted by educational policy measures to optimise it. Further research by scholars in the direction of finding common, value-based, unifying ideas for representatives of different regions and ways and means of uniting Ukrainians into a political nation, while preserving regional ethno-cultural uniqueness and originality, seems promising.

Key words: cultural identification, youth, regional peculiarities.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, спричинила активні міграційні процеси українців, що, в свою чергу, підсилює необхідність неупередженого наукового розгляду давно назрілого питання особливостей культурної ідентифікації молоді Сходу і Заходу країни. Війна запустила інтенсивні процеси внутрішньої міграції населення з одних регіонів країни до інших, що актуалізувало низку ідентифікаційних проблем, зокрема, сучасної молоді, які стосуються необхідності «вбудуватись» в дещо інше (незвичне, а інколи й малознайоме) культурне середовище, адаптуватися до нових соціо-культурних умов, що, з одного боку, позначається на ідентичності ВПО, і з іншого – впливає на ідентифікаційні процеси «корінних» мешканців регіонів. До того ж, міф про суттєві відмінності між мешканцями різних регіонів активно експлуатувався політичними діячами у власних цілях десятки років (наприклад, щодо мовного питання), провокуючи й підсилюючи розрив, розкол і розмежування в українському суспільстві та між регіонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми показав, що ідентичність, як універсальна форма самоусвідомлення людини, набуває своєї змістовності в просторі культурної спадковості, культурного творення та співіснування людських спільнот. Носіями культури є етноси та народи, тому правомірним є застосування поняття етно-культурної ідентичності. Етнос зазвичай визначається як група, члени якої мають спільну назву, комплекс спільних рис у культурі, міф про спільне походження й колективну історичну пам'ять і пов'язують себе з певною територією та почуттям солідарності.

На слушну думку Б. Парекх (B. Parekh), культура наповнює змістом ідентичність людини. Науковець відрізняє культуру, що є даністю, від практик і життєвих стилів, які людина здатна обирати. На думку вченого, культура невід'ємна від того, що людина являє собою як особистість [1].

Культура та соціальні групи, що є її носіями, згідно І.М. Янг (I.M. Young), забезпечують кон-

текст, всередині якого формуються ідентичності людини. При цьому культура може розглядатися як частина того, що відрізняє одну групу від іншої, як контекст, в якому конструюються ідентичності [2].

Ми спираємось на визначення Е. Еріксона (E. Erikson) ідентичності як «самоототожнення», що має соціально-культурний ґрунт [3]. Ідентифікація дає можливість зберегти традиції та культуру певної спільноти, регіону, етносу, нації, тощо. Цей процес покликаний акумулювати етно-культурну ідентичність і є центральним компонентом збереження єдності нації.

Ми дійшли висновку про те, що ідентифікацію з етно-культурною групою правомірно розглядати у трьох площинах: когнітивній – знання про власну приналежність до групи; ціннісній – наявність позитивних чи негативних конотацій приналежності до певної групи; та емоційній – прийняття або «своєї», або «чужої» групи на основі двох перших показників.

На основі теоретичного аналізу ми виділили психологічні показники нашого дослідження (ставлення до культурних цінностей; суб'єктивна актуальність національної ідентичності; ставлення до правил взаємодії).

На емпіричному етапі ми:

1) операціоналізували виокремлені показники за допомогою шкал (шкала ставлення до культурних цінностей; шкала суб'єктивної актуальності національної ідентичності; шкала переживання приналежності до спільноти);

2) сконструювали судження (емпіричні індикатори), що різнобічно розкривають зміст кожної шкали (по 5 суджень на кожну шкалу);

3) розробили психосемантичний опитувальник для виявлення регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді. Семантичний диференціал отримав назву «Регіональні особливості культурної ідентифікації молоді» (детально описаний у [4]).

4) провели емпіричне дослідження.

Мета статті – описати окремі результати емпіричного дослідження регіональних особливостей

культурної ідентифікації сучасної української студентської та учнівської молоді Сходу і Заходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До участі в емпіричному дослідженні, реалізованого протягом березня – травня 2023 р. в онлайн форматі (гугл форма), було залучено всього 795 респондентів віком від 16 до 35 років – учнівська й студентська молодь закладів вищої та середньої освіти з п'яти регіонів України: центрального, східного, західного, південного та північного.

Для обробки отриманих первинних емпіричних даних застосовувався факторний аналіз, який здійснювався методом головних компонент з наступним обертанням факторного простору Varimax.

У результаті факторного аналізу відповідей респондентів *Східного регіону* виділено 3 фактори, які пояснюють 55,39% внеску в загальну дисперсію ознак.

За змістом шкал, які утворили перший, найзначущіший, фактор (29,04% сумарної дисперсії), ми інтерпретували його як *емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями*. До нього увійшли такі судження:

Народна творчість та святково-обрядова культура близька мені по духу	0,810
Я відчуваю особливу єдність зі своїм народом, коли слухаю музику з елементами автентичного народного співу	0,760
Я відчуваю особисту відповідальність за збереження й продовження традицій і звичаїв мого народу	0,749
Долучаючись до підтримки національних традицій, я відчуваю спорідненість зі своїм народом	0,708
Народні традиції з дитинства органічно вплетені в моє життя та є його важливою частиною	0,694
Я цікавлюся історією, культурою свого народу	0,682
Серед моїх улюблених авторів чимало українських митців (письменників, поетів, музикантів тощо)	0,603
Традиційні народні пісні сьогодні вже нікому не цікаві	-0,510

Цей фактор увиразнює наявність позитивно забарвленого емоційно-ціннісного переживання молоддю сходу України зв'язку з культурними традиціями свого народу. Аналіз змісту тверджень даного фактора дозволяє припустити, що важливою умовою, що сприяє встановленню, підтриманню такого зв'язку виступає наявність сприятливого етно-культурного середовища, а механізмом – природне залучення підростаючого покоління (із самого раннього дитинства) до

культурного життя народу. Такий *тип культурної ідентифікації* ми визначили як *позитивно-прихильний*.

Другий фактор (14,76% дисперсії) ми інтерпретували як *знецінення надбань та традицій української культури*. Він наповнений твердженнями:

Українська культура (література, музика, мистецтво) нічого особливо цінного не привнесла у світ	0,698
Українцю необов'язково поважати звичаї, духовні традиції й культурний спадок країни. Головне – дотримуватись законів	0,539
Нам варто орієнтуватись на культурні традиції успішних країн	0,589
Традиції народу сьогодні – це формальне виконання якихось обрядів, ритуалів (як: колядки, щедрівки, тощо) без змісту і сенсу	0,596

Твердження, що презентують зміст даного фактору, окреслюють негативні настановлення щодо українських (народних) традицій. На нашу думку, тут увиразнюються *перешкоди*, що значно утруднюють, чи й унеможливають процеси утворення позитивної культурної ідентичності молоді.

Зокрема, йдеться про таке: 1) загальне зневажливе ставлення та знецінення надбань української культури, духовних традицій і звичаїв українського народу, 2) сприйняття традицій свого народу як беззмістовного, позбавленого сенсів, формального, механічного відтворення певних дій і ритуалів, 3) невизнання (не розуміння, не бачення) та неповагу до культурного спадку своєї країни, і як наслідок – прагнення орієнтуватись на традиції тих країн, які оцінюються молоддю як успішні.

Маємо відмітити, що населення України дуже довго перебувало під впливом імперських наративів, спочатку радянського союзу, а потім – росії, коли російська культура з її представниками звеличувалися і прославлялися, та насаджувалися ідеї щодо її велич, та еталонності, тоді як українська культура винищувалась, принижувалась, оцінювалась як меншоважлива, другорядна, «селянська», тощо. На нашу думку, відголоски політики культурної експансії росії й досі даються взнаки, позначаючись на культурній ідентифікації певної частини українців, особливо в регіонах, які традиційно були під більшим впливом росії, до яких, зокрема, належав і Схід.

Такого роду ціннісно-оцінні ставлення можуть свідчити також про непривабливість своєї етнокультурної групи та вести до бажання відсторонитись, дистанціюватись від неї, а також – сприяти процесам етно-культурного відчуження. Отже, даний *тип культурної ідентифікації* можна

визначити як *відчужений* (що базується на переживанні меншовартості, знеціненні «свого»), або *відчужено-знецінюючий*.

І третій фактор (внесок у сумарну дисперсію – 11,6%), названий нами *модальність ставлення до свого народу*, представлено твердженнями:

Мені стає соромно, коли я стикаюся з недоскональностями, «вадами» чи звинуваченнями свого народу	0,729
Мене надзвичайно зачіпає, коли чую щось образливе чи зневажливе стосовно свого народу	0,660
Я сповнена(ний) гордості за видатні досягнення свого народу в культурі, спорті, науці, техніці	0,597

Аналіз змісту суджень даного фактора вказав на наявність *амбівалентних національних почуттів* у студентської й учнівської молоді східного регіону. Як відомо, модальність ставлення (переважання позитивно чи негативно заряджених національних почуттів) визначає ступінь прихильності до свого народу, прагнення приєднання – відмежування, емоційне прийняття – неприйняття своєї етно-культурної групи.

Звертає на себе увагу той факт, що перше місце серед цих переживань посіло у молоді сходу почуття сорому за свій народ. Нагадаємо про те, що сором і гордість є надзвичайно важливими емоціями для соціальної взаємодії, оскільки вони великою мірою позначаються на процесі ідентифікації, задаючи її вектор: відчуження (при переважанні сорому) чи приєднання (при переважанні почуття гордості). Тож, сором є показником і водночас причиною відчуження від своєї етно-культурної групи [5]. Переважання сорому за свій народ у молоді сходу може свідчити про те, що своя етно-культурна група оцінюється як якась «не така», що має вади, неправильна, недолуга, принижена, нецінна, недостатня, не вартісна, зневажена тощо. А отже, переважання сорому щодо своєї етнокультурної групи може свідчити про її непривабливість для респондентів. Сором в такому контексті провокує прагнення відгородитись, відмежуватися від соціальної групи, а отже – веде, *сприяє* (і водночас *пояснює причини*) *культурного відчуження*.

Нагадаємо, що ми виявили наявність амбівалентних національних почуттів у молоді східного регіону. Молодь демонструє, з одного боку, наявність та інтенсивність «негативно» забарвлених переживань, пов'язаних із відчуттям приналежності до свого народу, нації, таких як сорому, ніяковіння, а також вразливість щодо образливого чи зневажливого контексту, що підсилюють сором

за свій народ. З іншого – присутні, хоч і з меншим навантаженням, позитивно заряджені переживання, що стосуються гордості за досягнення свого народу у різних галузях науки, культури і спорту. Тож можемо констатувати, що ставлення молоді (позитивна чи негативна оцінка) до факту своєї приналежності до групи, яке відображає емоційно-ціннісний компонент ідентичності, не є на сьогодні визначеним, а є скоріше суперечливим й амбівалентним. Такий тип *культурної ідентифікації* ми назвали як *амбівалентний* (може коливатися залежно від наявних умов, впливів).

Факторна модель, побудована за результатами обробки масиву даних психосемантичного опитування учнівської й студентської молоді *Західного регіону* (51,2% внеску в загальну дисперсію ознак), виглядає наступним чином.

Перший фактор (26,05% сумарної дисперсії), ми інтерпретували *емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями*. До нього увійшли:

Народна творчість та святково-обрядова культура близька мені по духу	0,821
Долучаючись до підтримки національних традицій, я відчуваю спорідненість зі своїм народом	0,758
Я відчуваю особисту відповідальність за збереження й продовження традицій і звичаїв мого народу	0,744
Я відчуваю особливу єдність зі своїм народом, коли слухаю музику з елементами автентичного народного співу	0,731
Серед моїх улюблених авторів чимало українських митців (письменників, поетів, музикантів тощо)	0,646
Я цікавлюся історією, культурою свого народу	0,643
Народні традиції з дитинства органічно вплетені в моє життя та є його важливою частиною	0,597

Аналіз відповідей респондентів показав, що молодь західного регіону, як, і східного, доволі однастайна у переживанні емоційної близькості, єдності і спорідненості з українською культурою і творчістю та впевнено акцентує необхідність підтримки й продовження національних традицій та виявляє готовність, визнає особисту відповідальність за це. Аналіз висловлювань свідчить про наявність емоційно-ціннісного переживання зв'язку молоді західного регіону з культурними традиціями народу. Такий *тип культурної ідентифікації* ми визначили як *позитивно-прихильний*.

За змістом шкал, які утворили другий фактор (14,47% сумарної дисперсії), він отримав назву

знецінення власних культурних традицій. Його презентують:

Українцю необов'язково поважати звичаї, духовні традиції й культурний спадок країни. Головне – дотримуватись законів	0,756
Українська культура (література, музика, мистецтво) нічого особливо цінного не привнесла у світ	0,585
Традиційні народні пісні сьогодні вже нікому не цікаві	0,568
Нам варто орієнтуватись на культурні традиції успішних країн	0,453

Судження, що увійшли до цього фактору, описують негативні настановлення щодо українських (народних) традицій. На нашу думку, тут виражаються *перешкоди* та бар'єри, що ніби розмивають межі, значно утруднюють утворення позитивної культурної ідентичності частини молоді (студентської й учнівської) західного регіону. Складається також враження, що унікальність української культури (її спадок, звичаї й традиції, здобутки) молоддю ніби трохи нівелюється, применшуються, «притирається», а натомість значення надається успішності, законності як громадянській чесноті (що відповідає цінностям більшості країн Європейської спільноти). Відзначимо також, що такі емоційно-оцінні ставлення молоді свідчать про непривабливість своєї етнокультурної групи та можуть натякати на привабливість та бажання інтегруватися молоді Заходу України в Європейське культурне середовище. Такий тип культурної ідентифікації можна означити як *відчужений* (який ґрунтується на орієнтації молоді на проєвропейські чесноти, цінності), тобто – *відчужено-проєвропейський*.

Тоді як до третього фактора (частка в сумарній дисперсії 10,7%), навпаки, увійшли твердження, які відображають позитивні настановлення студентської й учнівської молоді заходу країни щодо української культури та свідчать про емоційну, ціннісну значущість приналежності до свого народу, пояснюють привабливість етнокультурної групи. Народ, як етнокультурна група, оцінюється і сприймається як «Своя». А надбання у науці, техніці, культурі і спорті визнаються й присвоюються. Визнаються як щось видатне, варте уваги і поваги, шанування і пишання та таке, що викликає гордість. Іншими словами, йдеться про *емоційне приєднання до своєї етнокультурної групи*. Зрозуміло, що це є чинником, що сприяє культурній ідентифікації студентської й учнівської молоді цього регіону України. Даний фактор отримав назву *переживання гордості за культурні здобутки*. Такий

тип культурної ідентифікації отримав назву *емоційно-приєднаний* (включений).

Мене надзвичайно зачіпає, коли чую щось образливе чи зневажливе стосовно свого народу	0,846
Я сповнена(ний) гордості за видатні досягнення свого народу в культурі, спорті, науці, техніці	0,753

Висновки і перспективи подальших розвідок. Встановлено наявність позитивно-прихильного, відчужено-знецінюючого, амбівалентного типів культурної ідентифікації молоді у східному регіоні та позитивно-прихильного, відчужено-проєвропейського, емоційно-приєднаного (включеного) – у західному.

З'ясовано, що емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями є визначальним чинником та найінформативнішим компонентом у структурі семантичного простору культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді східного і західного регіонів.

Позитивно-прихильний тип культурної ідентифікації молоді наявний і у східному, і у західному регіонах України.

Відчужений тип культурної ідентифікації також представлений в обох регіонах, проте він має різні вектори: проєвропейський на заході та антиукраїнський на сході.

Наявність амбівалентного типу культурної ідентифікації молоді сходу засвідчує наявність проблемної, але водночас і перспективної для трансформування сфери, на яку можуть бути спрямовані заходи освітньої політики задля її оптимізації.

Подальші розвідки науковців можуть розгортатися у напрямку пошуку спільних, ціннісних, об'єднувачих ідей для представників різних регіонів та шляхів і засобів єднання українців у політичну націю, зберігаючи при цьому регіональну етнокультурну унікальність.

Список літератури:

1. Parekh B. The logic of Intercultural Evaluation. *Tolerance, Identity and Difference* Ed. By J. Horton and S. Mendus, 163–197. Basingstoke : Macmillan Press. 1999.
2. Young I. M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 304.
3. Erikson E. Identity, youth and crisis. New York : W.W. Norton Company, 1968. 338 p.
4. Скар О. М. До створення інструментарію вивчення культурної ідентифікації молоді різних регіонів України. *Психологія та соціальна робота*. 2023. № 2(58). С. 42–50.

5. Sheff T. J. Emotions and Identity: A Theory of Ethnic Nationalism. *Social Theory and the Politics of Identity* / Ed. By C. Calhoun. Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers, 1994.

References:

1. Parekh, B. (1999). The logic of Intercultural Evaluation. In: Toleration, Identity and Difference, ed. By J. Horton and S. Mendus, 163–197. Basingstoke: Macmillan Press.
2. Young, I. M. (1990). Justice and the Politics of Difference. Princeton: Princeton University Press, 304.

3. Erikson, E. (1968). Identity, youth and crisis. New York: W.W. Norton Company, 338 p.

4. Sknar, O. M. (2023). Do stvorennya instrumentariyu vyvchennya kul'turnoyi identyfikatsiyi molodi riznykh rehioniv Ukrainy [Toward a toolkit for studying the cultural identification of young people in different regions of Ukraine]. *Psychology and social work*, 2 (58), 42–50 [in Ukrainian].

5. Sheff, T.J. (1994) Emotions and Identity: A Theory of Ethnic Nationalism. *Social Theory and the Politics of Identity* / Ed. By C. Calhoun. Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.

© О. М. Скнар, 2024

Науково-методична стаття

Надійшла до редакції 04.12.2024

Прийнято до публікації 18.12.2024